

Warszawa, 20.11.2014

Reforma prawa karnego poważnie narusza zobowiązania międzynarodowe Kazachstanu w sferze praw człowieka. Władze zignorowały zalecenia UE i organizacji broniących praw człowieka

Nowe kazachstańskie prawo karne zawiera upolitycznione i niejasne zarzuty karne, które mogą być szeroko i subiektywnie interpretowane przez państwo w celu ścigania działaczy opozycyjnych, dziennikarzy i polityków. Przyjęcie represyjnych ustaw można rozpatrywać jako udane zakończenie walki z pluralizmem politycznym i odmiennymi poglądami, rozpoczętej przez władze Kazachstanu po tragedii w Zhanaonzen. Biorąc pod uwagę brak sprawiedliwego sądu, nowe prawo karne może stać się ostatecznym ciosem wymierzonym w społeczeństwo obywatelskie i zniszczyć resztki wolności słowa i wolności zgromadzeń w Kazachstanie. Ofiarom represji politycznych trudniej będzie teraz szukać ochrony prawnej, ponieważ samo prawo sprzyja prześladowaniom politycznym.

Na początku lipca 2014 roku prezydent Nazarbayev podpisał nowy Kodeks karny (k.k.), Kodeks postępowania karnego (k.p.k.), Kodeks karny wykonawczy (k.k.w.) oraz Kodeks wykroczeń administracyjnych (k.w.a.)¹. Od **01.01.2015** Kazachstan będzie żył zgodnie z nowym prawem karnym. Proces reformowania kodeksów został zainicjowany przez Prokuraturę Generalną Kazachstanu zgodnie z poleceniem Nursultana Nazarbayeva z dnia 06.01.2012.

Niektóre zmiany w prawie karnym można oceniać pozytywnie, na przykład: usunięcie dodatkowej kary w postaci konfiskaty mienia z sankcji 45 artykułów; zaostrzenie kary za tortury; kryminalizacja sankcji za utrudnianie legalnej działalności zawodowej dziennikarza. Poza tym kazachstańskie władze odmówiły wprowadzenia do Kodeksu karnego przypadków złamania przepisów prawa o działalności religijnej i usunęły zakaz przechowywania literatury religijnej przez osadzonych w miejscach pozbawienia wolności.

Jednak w większości przypadków zmiany wprowadzone w prawie są sprzeczne z Konstytucją i zobowiązaniami międzynarodowymi Kazachstanu. Niestety **nie odniosły skutku liczne apele** Parlamentu Europejskiego, OBWE, Human Rights Watch, Amnesty International, organizacji Reporterzy bez Granic, The International Center for Non-for-Profit Law do władz Kazachstanu, wzywające do zrewidowania reformy prawa karnego zgodnie z prawami człowieka i zobowiązaniami międzynarodowymi Kazachstanu². Zasadnicze zalecenia kazachstańskich organizacji pozarządowych również zostały w większości zignorowane³. Projekty kodeksów nie zostały przekazane do ekspertyzy do Komisji Weneckiej i OBWE⁴. Kazachstańskie organizacje pozarządowe prosiły prezydenta o zawetowanie projektów kodeksów, jednak tym razem przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego nie zostali wysłuchani.

Wbrew żądaniom społeczności międzynarodowej kazachstańskie władze zachowały wiele kontrowersyjnych artykułów, ograniczających prawa człowieka, a w niektórych przypadkach nawet zaostryły kary przewidziane z tych artykułów.

¹ Kodeksy zostały podpisane w dniach od 03.07.2014 do 05.07.2014 - <http://www.zakon.kz/4636626-prezident-podpisal-obnovlennyyi.html> ; <http://news.nur.kz/320550.html> ; <http://www.kazpravda.kz/news/view/21732> ; <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/60603>

² <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=P7-RC-2013-0167&language=EN> ; <http://www.osce.org/ru/fom/104489?download=true> ; <http://www.hrw.org/news/2013/09/16/kazakhstan-letter-prosecutor-general-regarding-proposed-amendments-criminal-code> ; <http://www.hrw.org/news/2014/04/30/dispatches-kazakhstan-tightens-noose-around-rights/> ; http://en.rsf.org/kazakhstan-increasingly-suffocating-climate-03-04-2014_46085.html

³ <http://www.adilsoz.kz/news/show/id/1616> ; http://www.upr-info.org/sites/default/files/document/kazakhstan/session_20_-_october_2014/ai_upr20_kaz_e_main.pdf ; <http://www.icnl.org/research/monitor/kazakhstan.html> ; <http://radiotockka.kz/2071-.html>

⁴ <http://www.zakon.kz/4523686-uchastniki-seminara-vystupili-s.html>

1. PRAWO DO WOLNOŚCI ZGROMADZEŃ

- **Artykuł 3 k.k. – wprowadzenie pojęcia „lider stowarzyszenia społecznego“**

Liderem może być nie tylko „przywódca“, ale i „*inny członek stowarzyszenia społecznego, zdolny poprzez swój wpływ i autorytet oddziaływać sprawczo na kierunek działań tego stowarzyszenia społecznego*“. Pojęcie zostało wykorzystane w szeregu artykułów i jest okolicznością silnie obciążającą dla przestępstwa. Aktualne sformułowanie daje możliwość uznać za „lidera“ każdego uczestnika stowarzyszenia.

- **Artykuł 400 k.k. „Zaburzenie porządku organizacji i przeprowadzenia zgromadzeń, mitingów, pikiet, marszy ulicznych i demonstracji“**

Nowy kodeks rozpatruje jako przestępstwo kryminalne fakt zorganizowania i udziału w nielegalnym zgromadzeniu „*lub innym nielegalnym wydarzeniu publicznym*“. Sankcje za te czyny zostały zmniejszone, ale pozostają nieproporcjonalnie surowe: areszt do 75 dób i grzywna w wysokości do 300 miesięcznych wskaźników obliczeniowych⁵ (około 2580 euro). Teraz k.k. przewiduje odpowiedzialność również za „*pomoc w organizacji lub przeprowadzaniu takich wydarzeń*“.

Obrońcy praw człowieka zwracają uwagę, że sformułowanie „*pomoc*“ pozwala na aresztowanie dziennikarzy i użytkowników sieci społecznościowych, którzy wymieniali między sobą informacje i przygotowywali miting, na który następnie nie udało się uzyskać oficjalnej zgody⁶. Fakt ten pozwala twierdzić, że przedstawiciel Prokuratury Generalnej Kanat Seytgaparov wprowadził w błąd przedstawicieli ONZ, kiedy 30.10.2014 w czasie rozpatrywania UPR oświadczył, że artykuł 400 „*zawęża odpowiedzialność w porównaniu z obowiązującym wcześniej Kodeksem karnym*“.

- **Artykuł 402 k.k. „Działania, prowokujące do kontynuacji strajku, uznanego przez sąd za nielegalny“**

Za takie działania aktywistom dziennikarzom i użytkownikom sieci społecznościowych może grozić grzywna do 25810 euro lub kara do 3 lat więzienia. Kazachstańscy obrońcy praw człowieka zauważają, że w warunkach braku niezależnego sądu każdy strajk może zostać uznany za nielegalny⁷.

- **Artykuł 403 k.k. „Nielegalna ingerencja członków stowarzyszeń społecznych w działalność organów państwowych“**

Norma ta została przeniesiona z pewnymi ulgami z obowiązującego k.k. Władze mogą dowolnie ją interpretować, ponieważ nie jest jasne, co właściwie oznacza „*ingerencja członków stowarzyszeń społecznych w działalność organów państwowych*“ i dlaczego odpowiedzialność obejmuje właśnie członków stowarzyszeń społecznych.

- **Artykuł 404 k.k. „Utworzenie, kierowanie i udział w działalności nielegalnych stowarzyszeń społecznych i innych“**

Nowy k.k. znacznie zaostrza sankcje z tego artykułu. Za „*aktywny udział*“ w nielegalnych stowarzyszeniach społecznych lub religijnych grozi grzywna do 51620 euro lub kara pozbawienia wolności do 6 lat. „*Nielegalna*“ jest przy tym ta organizacja, która „*zachęca obywateli do odmowy spełniania obowiązków obywatelskich*“, „*podważa bezpieczeństwo państwa*“, głosi „*nietolerancję*“, między innymi „*społeczną*“.

⁵ Od 01.01.2015 1 miesięczny wskaźnik obliczeniowy = 1 982 tenge

⁶ http://www.bureau.kz/data.php?n_id=6214&l=ru

⁷ <http://www.kspk.org/index.php/tribune/statements/item/41-20th-session-of-the-upr-working-group>

- **Artykuł 489 k.w.a. „Złamanie prawa Republiki Kazachstanu o stowarzyszeniach społecznych...”**

Artykuł został przeniesiony z aktualnej wersji kodeksu administracyjnego, ale z zaostreniem sankcji. Dodatkowo ustanawia odpowiedzialność za udział w niezarejestrowanych stowarzyszeniach społecznych i religijnych, co stoi w sprzeczności z ustalonym na poziomie międzynarodowym prawem do nieformalnego zrzeszania się obywateli. Przy tym zastępca ministra sprawiedliwości Kazachstanu Elvira Azimova deklaruje, że „*rejestracja stowarzyszeń religijnych nie jest przez nas uznawana za ograniczenie prawa do wolności wyznania*”.

- **Artykuł 490 k.w.a. „Złamanie prawa Republiki Kazachstanu o działalności religijnej i stowarzyszeniach religijnych”**

Artykuł został przeniesiony z aktualnej wersji k.w.a. i zachowuje w mocy dość surowe ograniczenia prawa do wolności wyznania, wprowadzone po przyjęciu w 2011 roku Ustawy Republiki Kazachstanu „O działalności religijnej i stowarzyszeniach religijnych”: cenzurowanie piśmiennictwa religijnego; ograniczanie działalności misjonarzy i nietradycyjnych, nieformalnych grup religijnych; zakaz działalności niezarejestrowanych stowarzyszeń religijnych.

2. PRAWO DO WOLNOŚCI SŁOWA

- **Artykuł 130 k.k. „Oszczerstwo”**

Artykuł został przeniesiony z aktualnej wersji kodeksu, ale ze znacznym zaostreniem sankcji: grzywny zostały zwiększone sześciokrotnie (do 25810 euro), przy czym w każdym przypadku może zostać zastosowana kara pozbawienia wolności. Niewspółmiernie wysokie grzywny przekraczają możliwości mediów i doprowadzają do ich zamknięcia. Według obrońców praw człowieka co roku w Kazachstanie ma miejsce 20-30 procesów sądowych dotyczących oszczerstwa. Dziennikarze Natalia i Aydos Sadykovowie byli zmuszeni uciekać z Kazachstanu szukając ochrony.

30.10.2014 podczas rozpatrywania UPR przedstawiciele Kazachstanu oświadczyli, że nie uważają kryminalizacji oszczerstwa za złamanie zobowiązań międzynarodowych, ponieważ zarzuty oszczerstwa opierają się o prywatne zgłoszenie obywatela i nie są związane z żadną działalnością zawodową.

- **Artykuł 174 k.k. „Wzniesienie waśni społecznych, narodowościowych, plemiennych, rasowych, klasowych lub religijnych”**

Władze nie tylko ustanowiły nowy typ „waśni” – „klasowe”, ale i zastrzyły maksymalną karę z tego artykułu z 12 na 20 lat. Nie zostały przy tym zdefiniowane terminy ani wyjaśnione kryteria, pozwalające uznać ten lub inny czyn za przestępczy. Właśnie na podstawie tych zarzutów w 2012 roku został skazany na 7,5 lat więzienia polityk opozycyjny Vladimir Kozlov, którego społeczność międzynarodowa uznała za więźnia politycznego.

- **Artykuł 274 k.k. „Rozpowszechnianie fałszywych informacji”**

O ile w aktualnej wersji kodeksu zarzut ten jest obecny w postaci podrozdziału artykułu o terroryzmie, w nowej redakcji występuje jako osobny artykuł, co rozszerza możliwość jego zastosowania. Maksymalna kara za rozpowszechnianie fałszywych informacji, które mogą „*zaburzyć ład społeczny*” lub „*zaszkodzić prawom i słusznym interesom obywateli*” wynosi 10 lat pozbawienia wolności. Norma ta naraża na niebezpieczeństwo wszystkich dziennikarzy, którzy piszą o problemach korupcji lub o konfliktach w łonie elit w Kazachstanie.

- **Artykuł 456 k.w.a. „Złamanie trybu ogłaszania danych wydawniczych“**

Artykuł został przeniesiony z obowiązującej wersji k.w.a. i zachowuje w mocy nadmierną karę za naruszenie danych wydawniczych: grzywna do 430 euro lub wstrzymanie wydawania środka masowego przekazu. Wstrzymywanie wydawania niezależnych środków masowego przekazu za nieznaczne techniczne uchybienia stało się nową metodą represji w ciągu ostatnich dwóch lat. Z pogwałceniem zasady współmierności i proporcjonalności kar w latach 2013-2014 zostało wstrzymane wydawanie „Prawdowej gazety“ i zawieszono wydawanie gazet „Prawda Kazachstanu“ i „Tribuna“.

3. PRAWO DO ŻYCIA I OBRONY PRZED PRZEMOCĄ

- **Artykuł 146 k.k. „Tortury“**

Nowa redakcja k.k. zwiększyła maksymalne grzywny za stosowanie tortur z 4300 euro do 43000 euro i maksymalny okres pozbawienia wolności z 10 do 12 lat. W Kazachstanie znacznie wzrasta liczba skarg na tortury. Jednak liczba otwartych spraw karnych w sprawie tortur jest o dziesiątki razy mniejsza niż liczba zgłoszeń dotyczących tortur, przy tym policjanci są często sądzeni za „nadużycie władzy i przekroczenie uprawnień służbowych“.

- **Artykuł 47 k.k. „Kara śmierci“**

Mimo iż od 2003 roku w Kazachstanie obowiązuje moratorium na karę śmierci, ten rodzaj kary został zachowany w mocy w nowym k.k. jako najwyższy wymiar kary. Co więcej, zwiększyła się liczba przestępstw, za które przewidziana jest kara śmierci (na przykład w nowym k.k. dodano artykuł 164 „Złamanie praw i obyczajów wojennych“).

4. PRAWO DO SPRAWIEDLIWEGO SĄDU

- **Artykuł 53 k.p.k. „Uprawnienia sądu“**

W odróżnieniu od poprzedniej wersji, nowy artykuł zakazuje sądowi wydawania szczególnych orzeczeń pod adresem sądu (sędziego) niższej instancji. W ten sposób, według adwokata Serika Sarsenova, nowy k.p.k. nie przewiduje odpowiedzialności sędziów za złamanie prawa przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości⁸.

- **Rozdział 30 k.p.k. „Niejawne czynności śledcze“**

To nowy artykuł k.p.k., który przewiduje niejawne (tajne) śledzenie osoby, podsłuchiwanie, filmowanie, przenikanie do mieszkania, zbieranie informacji z komputera. Nie są przy tym podane regulacje dotyczące przeprowadzenia tego rodzaju niejawnych czynności, co może sprzyjać samowoli organów ścigania i zdobywaniu dowodów w sposób niezgodny z prawem. Prawnik Alexandr Ginzburg zauważa, że w danym przypadku ma miejsce połączenie procesu karnego i działań operacyjno-śledczych, co jest sprzeczne z Konstytucją i prawem Republiki Kazachstan⁹.

- **Artykuł 87 k.p.k. „Wyłączenie sędziego“**

Tak jak i w obowiązującym k.p.k., w nowej redakcji nie są sprecyzowane okoliczności, które dają podstawy by twierdzić, że sędzia ma osobisty, bezpośredni lub pośredni interes w sprawie. Dlatego nawet jeśli istnieją wszelkie znamiona stronniczości sędziego, wniosek o jego wyłączenie nie zostaje spełniony.

⁸ <http://pravo.zakon.kz/4587861-zamechanija-na-proekt-ugolovno.html>

⁹ <http://www.zakon.kz/4568011-o-tak-nazyvaemykh-neglasnykh.html>

5. PRAWO DO OBRONY PRAWNEJ

- **Usunięcie postępowania przygotowawczego (etapu wszczęcia sprawy karnej)**

Alexandr Banchuk, przedstawiciel Centrum Reform Prawno-Politycznych (Ukraina), pozytywnie ocenia ten nowy zapis w k.p.k.: przestaje być możliwa nieuzasadniona odmowa poszkodowanemu wszczęcia sprawy karnej, uproszczona zostaje praca organów prowadzących dochodzenie przedprocesowe¹⁰. Z drugiej strony zniesienie postępowania przygotowawczego oznacza, że od razu po rejestracji wniosku będzie wszczynana sprawa karna i prowadzący śledztwo uzyskają możliwość przeprowadzania rewizji, blokowania kont, kontrolowania korespondencji i rozmów telefonicznych itd. Prawnik redakcji gazety „Central Asia Monitor“ Tamara Simakhina uważa, że teraz ludzie będą mogli „rozliczać się” między sobą poprzez wszczynanie spraw karnych i ten mechanizm może również być stosowany wobec osób niewygodnych politycznie. Adwokat Tair Nazkhanov zauważa, że takie uprawnienia prowadzących śledztwo mogą być wykorzystywane do szkodenia biznesowi¹¹.

- **Rola adwokata**

Według członka Ałmatyńskiego Kolegium Adwokatów Daniyara Kanafina, pomimo zwiększenia uprawnień obrońcy, w nowym k.p.k. „*postępowanie w sprawach karnych faktycznie wciąż zachowuje klasyczny inkwizycyjny charakter, gdzie cała pełnia władzy skoncentrowana jest w rękach organów ścigania, a obrońca może występować jedynie w roli składającego skargi i petenta, liczącego na łaskę wspomnianych organów*”. Przejawia się to między innymi w procedurze dopuszczania do tajemnic państwowych, kiedy wielu „niewygodnym” adwokatom bez podstaw odmawia się dostępu do niezbędnych materiałów, w wyniku czego adwokaci nie mogą skutecznie bronić interesów swoich klientów¹².

6. PRAWA OSADZONYCH

- Tak jak i w obowiązującym k.k.w., w nowym kodeksie zachowane zostały **formalne wskaźniki zachowania osadzonych** (liczba kar i nagród). System taki pozostawia jednak możliwość subiektywnego, wybiórczego lub korupcyjnego podejścia ze strony administracji kolonii. Nadużycie kar ze strony administracji miało na przykład miejsce w przypadku więźniów politycznych Vladimira Kozlova, Vadima Kuramshina i Arona Atabeka¹³.

- **Artykuł 104 k.k.w. „Prawa i obowiązki skazanych”**

Zgodnie z artykułem, który został przeniesiony z aktualnej wersji kodeksu, wszyscy skazani mają obowiązek pracy przy robotach, które ustala administracja zakładu. Sprawia to, że praca w miejscach pozbawienia wolności staje się przymusowa, ponieważ nie pozwala skazanemu zrezygnować z pracy na niekorzystnych dla niego warunkach. Norma jest sprzeczna z Konstytucją i Kodeksem Pracy Republiki Kazachstan, w których praca przymusowa została zakazana.

- **Artykuł 106 k.k.w. „Widzenia”**

Mimo iż nowy kodeks daje prawo do widzeń konkubentom, czas widzeń z rodziną został skrócony: krótkie widzenia z 4 do 2 godzin, długie – z 3 do 2 dni.

¹⁰ <http://prc.kz/files/library/219/rus/Сборник%20по%20УПК.pdf>

¹¹ http://forbes.kz/process/expertise/biznes_-_pod_pritselom_upk

¹² <http://prc.kz/files/library/219/rus/Сборник%20по%20УПК.pdf>

¹³ <http://en.odfoundation.eu/a/4748,dissident-aron-atabek-is-being-subjected-to-cruel-treatment-in-a-kazakh-prison> ; <http://en.odfoundation.eu/a/4759,a-step-back-in-the-field-of-human-rights-kazakhstan-refused-to-alleviate-the-plight-of-political-prisoners-vladimir-kozlov-and-roza-tuletayeva> ; <http://en.odfoundation.eu/a/3879,political-prisoner-vadim-kuramshin-reports-systematic-pressure-from-the-colony-administration>

Odpowiadając na pytania delegatów państw członkowskich ONZ o prześladowanie dziennikarzy i obrońców praw człowieka przedstawiciele Kazachstanu niejednokrotnie podkreślali, że wyznają oni zasadę „*równości wobec prawa*”, niezależnie od rodzaju zajęcia i zawodu. W praktyce jednak nowe prawo karne oddzielnie określa odpowiedzialność pewnych grup: członków «*stowarzyszeń społecznych i religijnych*». Jeśli prawo karne dotyczy w równym stopniu wszystkich osób i stowarzyszeń, pozostaje niejasne, po co władze w sposób dyskryminujący wyróżniają odpowiedzialność działaczy społecznych.

„*Kazachstan zawsze był i pozostaje przywiązany do zasad otwartości, uczciwości i bezstronności w sferze promowania i ochrony praw człowieka*” – oświadczyła na posiedzeniu ONZ wiceminister sprawiedliwości Kazachstanu Elvira Azimova. Niestety podobne oświadczenia mają wyłącznie deklaracyjny charakter. Przeprowadzając reformę prawa karnego kazachstańskie władze miały możliwość pokazać, że przynajmniej na poziomie ustawodawstwa wywiązują się ze swoich międzynarodowych zobowiązań w zakresie przestrzegania praw człowieka, nie wykorzystały jednak tej szansy.

Faktycznie konserwacja reżymu autorytarnego została utrwalona w przepisach prawa. Można wyjaśnić to między innymi reakcją kazachstańskich władz na wydarzenia ukraińskiego Euromajdanu i upadek autorytarnego reżymu Yanukowicha. Poprzez nowe prawo władze dają do zrozumienia, że będą ostro powstrzymywać wszelkie możliwe niepokoje w społeczeństwie podczas spodziewanej zmiany elit w Kazachstanie.

W lipcu 2013 roku Nursultan Nazarbajew oznajmił brytyjskim dziennikarzom: „*Dziękujemy wam za rady, uwagi, ale nikt nie ma prawa uczyć nas, jak mamy żyć i budować nasz kraj*”¹⁴. Kazachstan wciąż otwarcie deprecjuje zobowiązania międzynarodowe w sferze praw człowieka i przy tym pozwala sobie na otwarte i publiczne dezinformowanie struktur ONZ, Parlamentu Europejskiego, OBWE i międzynarodowych organizacji broniących praw człowieka. Zaostrzenie presji na prawa człowieka w nowym prawie karnym nie stanęło na przeszkodzie podpisaniu rozszerzonej umowy o współpracy między UE i Kazachstanem.

Spółeczność demokratyczna nie może po raz kolejny przymykać oczu na deptanie praw człowieka i pozostawić działań władz Kazachstanu bez jakichkolwiek prawnych lub politycznych konsekwencji. Wzywamy społeczność międzynarodową, by wywierała nacisk na władze Kazachstanu, żądając rewizji reformy prawa karnego z uwzględnieniem zaleceń kazachstańskich i międzynarodowych organizacji pozarządowych, Parlamentu Europejskiego, OBWE oraz skierowania nowych kodeksów do ekspertyzy do Komisji Weneckiej i zaangażowania zagranicznych i niezależnych ekspertów w zakresie prawa karnego i ochrony praw człowieka w celu poprawy kodeksów.

W celu otrzymania bardziej szczegółowych informacji, prosimy Państwa o kontakt:

Katerina Savchenko - katerina.savchenko@odfoundation.eu

Igor Savchenko - igor.savchenko@odfoundation.eu

¹⁴ <http://www.uralskweek.kz/2013/07/01/nazarbaev-otvetil-britanskomu-zhurnalistu-na-vopros-o-soblyudenii-prav-cheloveka-v-rk/>